

կարգ ըստ կարգէ՝ հասարակ ժողովրդեան համար: «Մէ իմէր գործընկերս, կ'ըսէ: սխալմ է իմ հանրա- մասնելի առողջապահական-բժշկական բորշիւներէ շարքը, որոնք կը կրեն Բժշկի զայնքէր ընդհանուր վերնագրերն եւ մի քանի տարաւոր բնթացքներ կը կազմակն մի վերջրիկ առողջապահական-բժշկական գրագրանք»:

Գրքըյիկն մէջ ճարտար կը նկարագրուին տր- բեցող մարդսն ինքզ ինծակը, ոգելից ըմպելեաց մարդկային մարմնոյն գործարանաց, բղեղին, բա- նասարութեան եւն վրայ բրած ազգեցութիւնն ու վերջապէս այն շար անտակութեան յառաջ եկած ծանր եւ անբուժելի հիւսնագութիւնները...

Պատմութիւնը մեզ բաւականին աւելի օրի- նակ կ'ընծայէ, թէ քանի քանի աղբը ու պետու- թիւններ՝ այս «ժամանակաշրջան հետեւութեամբ» ի պապա քաղաքայան եւ ու — կործանած: Ահա ա- րիկ գեւ այսօր հարաւորային Ափրիկէ մը, ուր ափ մը ժողովուրդ իւր իրաւունքը պաշտպանելու համար երկու տարիէ ի վեր բաւական զորութեամբ կը պատե- րապի իրմ եւ պատմութիւն, քառասունք մի թըշ- նամի բանականութիւն գէ՛մ — Ուսկէ՛ իրեն այս զո- րութիւնը:

«Բուրբուր բանակին մէջ» (կը գրէ կրիւզերի՝ բուրբուրական մը) «ոչ ինծեւն հրաման չկայ եւ ծամբարին մէջ առ հասարակ ոգելից ըմպելի մու- ծանելը խառն արգելաւ է: Այս արգելքը մեզ շատ նպաստուր եղաւ: Ամեն տեսակ օդ մէջ մերկանելը թամբի վրայ մշններ արշաւատող կ'ընթանային, եւ ոչ ոք իւր վրան տկարութեան փոքրիկ նշան մ'իյն զոյց կու տար: Առողջապահական կոնսնցը համախայն պատրաստուած համազգեստ մերկանելը բնաւ չեն գործածեր, այլ ամեն մէկն իւր խաղա- ղութեան ժամանակ հազած զգեստները, բանակի մէջ եւս կը գործածէ: Հասարկ վերարկու առգա՛մ չունին. այսու հանգրծն Ափրիկէի կրիւզ գոյին ու անոր յայտը ոչ գիշերական ցրտաշունչ պողպն կը զիմանանք: Ստիպուած էինք շատ անգամ ամառ- ներով բաց օդի մէջ անյարկ եւ անմահիճ գիշերներ անցնել, բայց մեր հովացած ստամոքսն երբեք բաժակ մը շինուցիչ, չէր ընդունիր: Պատերազմի միջոցին շատ բժիշկներու այս զորմանալի երեւու- թիւն վրայ իրենց անցած կարծիքը հարցադրի: Ասոնք՝ Բուրբուրան այսպիսի դիւցազն զիմարու- թեան առաջին եւ գլխաւոր պատճառը՝ ոգելից ըմ- պելիներէ բացարձակապէս ժողովական է, ըբնէ»:

Իսկ Անգլիանց ջով բուրբուրի ներհանէ եր: «Մովսէս մարգարէն ու այսպէս կ'ըսէ Հեղե- նակը վերջարանին մէջ, «տաւա պատմաւորն աւելց մարդկանց: Եթէ նա մի գրգրեմ» ասլեր, եթէ նա էլ տեսած լինէր ալիօճիկովի գործած սարսա- փելի աւերումները: անշուշտ նա մի տասնութիւնրդ պատգամ էլ կուտար մարգարէութեանը թէ՛ Մ'է իմէր»:

Ճ. Գ.

27. Ց-վեր ու խափը: Ինչպէս հաւաքողը կ'ըսէ, մասեանս «Հարստութիւն ժողովածու մըն է կրո- նական տառերի, շարականների, այլ եւ այլ բանա- հիւստութեանց, ժողովրդական երգերի եւ պարեր- գերի», որով շորս մասի կցցած է բաժնուիլ: Առա- ջին եւ երկրորդ մասերը պարզապէս դրքին ծաւալն

ընդարձակելու ծառայած են, վրան զի արդէն այլ եւ այլ տեղեր ջրկուցան լայն տեսած են, թէպէտ բարբոթին աւելորդ չեն, բայց որում ժողովուրդը դանդաղ ամփոփ ունենալէն զատ՝ անոնցմով անոր կրեմական ու հայրենասիրական խանգար վրա կը պահուի: Թեքեւս աւելի լաւ կ'ըլլար, եթէ բանա- հիւստութեանց մէջ քանի մ'անպէտ երգերու տեղ մեր անմահ հրամանաւորներն թէ ի՛նչ օր- ներու «եւսայն», «Գ-ն լայն» եւսի գրելը, եւ ուրիշ քանի մը ոգեւորիչ երգերը գրուելու բաւարին: Աւելի մտադրութեան արժանի են Գ. եւ Գ. մասերը, որոնց վրայ անխնայ հաւաքիչը ինչպէս ինքը կը յայտարարէ, նիւթապէս ու բարդապէս շատ աշխատած է: 1870 են սինալ սահաւ Հիւրակի ու Աւանդի գիւղերը շրջելով եւ անցանց ընդ- նեն երգեր լսելով գրի առած է: Բայց ցաւով օրոք իր խոստովանի, որ ձայնագրել չգիտնալով՝ ստի- պաւած է հաւաքած երգերուն եղանակները տա- ժանելի աշխատութեամբ օրրկիլ եւ առանց ձայ- նագրութեան հրատարակել, որպէս զի գոնէ շիրտուրէն եւ ձայնագրողներուն գանձը ձայնա- գրելու առիթ տայ: Բայց ի ձայնագրութեան ակա- մայ պատասխանէ՛ն՝ դիւրս ուրիշ պահանջութիւն մ'ալ ունի, որ կրնար ըլլալ, եւ այս է ժողովը: Գալիւն երթին բառերուն մեկնութեան ցանցառու- թիւնը. ուրիշ կողմանէ Արաւածեաններին ժողովա- ծայներուն գրեթէ կը հաստատուի: Անտարակոյն գիրքը ուրիշ ուսուցչաց եւ կարող անձանց այս- պիսի հաւաքածայներ ընելու յորդոր գիտի բաւար: 4.

28. Փոքրիկ Ընթերցարան: 70 էջէ բաղկանալ լայնածաւալ անտարիւր ըստ Նելի, մեզքը աշխար- հաբար լեզուաւ ընթերցարան մըն է: Երան յարգն ծանօթացնելու համար, եթէ հարկ ըլլար, յարգ- ընթերցողները նախ՝ Նելի կարգաւոր կը հրաւե- րէինք, որ եւրոպայի անմանութ չէ, որուն քիչ փոփոխութեամբ թարգմանութիւնն է՝ հայերենը, պատկերապարզ եւ մաքուր պատգութեամբ, Գրահատելի տեսակով, բայց ի պարունակութեան կողմանէ իւր թերի ժողովը ունի լեզուի ինչ ինչ սխալներ ալ որոնց մասը խափն աւելորդ է, վրան զի ալ ընդհանրացած են, թէեւ միշտ աննիւթիւ. այսպէս՝ պիտի է մօտմոյ կը գրէ թարգմանիչը, փինիլ՝ մօտմոյ, չաւէր. փինիլ՝ չնոր... Այս ու ասոր նման քանի մ'ուղղիչ մասերը գրուց հա- նելով, Ընթերցարանին եղանակն ընդհանրապէս գահացուցիչ է:

Գ.

29. Ք-հանայ-խալ ինքրի շարքը: — Յայտնի է հերոս Մեարական Արիտա. եպիսկոպոս «Քա- հանայական խորհրդ», անուն հրապարակ հանած մեկ աշխատասիրութիւնը, որ քննադատներու շատ մը թեր ու դէմ գրութեանց առիթ էր տուած՝ գլխաւոր որսար կողմատեան եւ մասաւոր իւրը նաեւ տաճ- կահայ մամուլին մէջ: Գերազ. Սեդրակեան իւր վե- բոյնչեալ 200 պատկառելի էջ է բաղկացած երկին մէջ յատուկ եղանակաւ կը շեշտէ իւր եկեղեցայն քահանայական գաղափարքին մէջ սարգած շատ մը զեղծումներն եւ կը խորհի եկեղեցականաց խորին տգիտութեան քարման տանիլ, հայ ազգին իր-

Իսկան զեղեցիակն իստեղեցիակն առջեւն առնելու համար «արժանաւոր հովիւները» պատարաստել եւն եւն. մէկ խօսքով իւր թեմական այցելութեանց ժամանակ եկեղեցականաց մասին ստացած տպաւորութիւնները սեւ գունով կը պարզէ վերին իշխանութեան առջեւ:

Գեորգ Սեդրակեանի այս խիստ տեղեկագրութիւնը ի՞նչ է եղած Յ. Մեկեան ք. Բ. Իւր առաջիկայ Հատագրովականին հրապարակ նետուելուն Յ. Հեղինակս վերայիշեալ մատենին ղեկավար Խոյեան հանդիսանալով, կը ջանայ եկեղեցականաց վրայ բարդուած մեղադրանքն ի բաց թօթալել եւ զանոնք անպարտ հրատարակել, իբր այն թէ «Մարտակէս սրբազանն... դիմեմ է անցած գնացած ժամանակներին եւ, կոնստանտնուպոլիս (եկեղեցականաց խորհրդոյն) գործերից քաղելով, հանդէս է գնում իրեն նկատողութիւն անող սինոդի ու կաթողիկոսի առաջնահազգին թուով կատարված, բայց նկատողութեան չենթարկված այնպիսի գործեր, որպիսիներէ համար խիստ նկատողութեան է արժանանում ինքը Սեդրակեանը» (20):

Մարտամանութեանց ի՞նչալ տեղոյս չի վերաբերի:

Հ. Գ. Գար.

ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ ՏԵՄԱՐԱՆԻ

Վիեննա, 28 նոյեմբեր 1901:

Անգղիա-Տրանսիլաւ: — Բաղադրված ազգաց պատմութեան մէջ նմանը չտեսնուած անագործութեամբ մղուած պատերազմը կորսնցրնել տուաւ երկամիայ միջոցին մէջ Մեծին Բրիտանիոյ տիեզերաց առջեւ դարերէ ի վեր վայելած յաղթանուր: Անաշու դատուեցաւ պատմութեան երկամիայ գաւազանաւ եւ դատաւարտուեցաւ իբր — անիրաւ...

„Solam internecionem gentis finem bello dare!“ — Գուցէ Տոմայեցի զօրավարին (Գերմանիկոսի) պէս, ապիկար Անգլիան եւս ուզեց փորձ մը փորձել, Բարբարոս համարեալ Բուրբերը ընաշինել ընելով պատերազմին վերջ տալ: Փորձեց շարանար փորձը... Արդիւնքը — հարիւրաւոր, հազարաւոր անմեղ Բուր կանայք ու մանկունք մարդկային օգնութենէ զուրկ, մահուան երախքն ինկան եւ ղեռ իսկ կ'իշնան: Բայց ի՞նչ միջեւ ատով մարդախոշոշն Անգլիա իւր դիտած վատ նպատակին հասան կամ թէ տակաւին հասնիլ — կ'ե-

րազէ... Տարակոյս չկայ որ իւր առած այս անխոհեմ ջայլին ունենալի տխուր հետեւութիւններն զգաց. սակայն ուշ էր այլ եւս դարման տանելու, երբ արդէն ընդդէմ Անգլիոյ ստեղծութեան խմորումը հոլանդացի տարրին ըլլոր խաւերուն մէջ տարածուած էր, եւ նոյն իսկ կապալանդաւնակ, երբեմն Անգլիոյ շերմ հպատակ Հոլանդացիք ընշաքաղց Անգլիացոց տեղացի անմեղ ժողովրդեան հատուցած անագործոյն բարբարոսութեանց այլ եւս տուկալ չկարենալով, առանց պատերազմական խիստ օրէնքներէ խիթալով վրէժխնդրութեան դրօշը պարզեցին եւ արդէն 30.000 կտրիճ՝ Տրանսիլանցած են իրենց թշուառ դրացի Բուրերուն օգնելու:

Բանի մը շարքով յատալ անգլիական թերթերը մեծ ոգեւորմամբ հրատարակեցին Լորդ Կիլնըրի մէկ պաշտօնագիրը, որուն մէջ Անգլիացոց արհաւիրն Լ. Բոթայի գնդին խորտակուիլն ու հրամանատարին մագապուր ճողոպրիլը նկարուած էր: Սակայն ափսոս, որ այս վերապահեալ հասկանալի պաշտօնագրոյն ըովանդակութիւնը տարբեր կերպարանք առաւ, երբ նմանապէս Լորդին յատուկ ստորագրութեամբը հասած երկրորդ պաշտօնագիրն առաջնոյն ըլլորովին ներհակ, հետեւեալը կը ծանուցանէր. Լ. Բոթայ մենեւիկ վնաս կրած չէ: Հինքն իւր գնդովն հանդերձ պաշարել ուզող անգլիական կրկնապատիկ ստուար գնդին առջեւէն ի փախուստ դառնալով, ետեւի կողմանէ նոյն գնդին՝ Բէնսն վաշտապետին հրամանին տակ եղող վերջապահաց վաշտակին վրայ յարձակեցաւ ու չարաշար զարկաւ: Վաշտակետին հետ 8 պաշտօնակալ եւ 58 զինուոր մեռան, 15 պաշտօնակալ ու 158 զինուոր կարեւելք վիրաւորուեցան, երկու թնդանօթ ալ թշնամեաց ձեռք ինկաւ: Կապալտատէ հասած հեռագիր մ'ալ կը ծանուցանէ թէ, շատ մը Բուր զօրավարներ 500 հոգով մինչեւ Հոպֆիլդ են յատալացած. որ է ըսել, Կապալտատէ քանի մը մղոն հեռաւորութեամբ դէպ ի հիսիս:

Ասիա: — Աֆղանստանի Էմիրը — Ալատորահման, որ քանի մ'ամսէ ի վեր ծանր հիւանդ էր, Հոկտ. 3ին վախճանեցաւ 56 տարեկան: Հանգուցեալն Անգլիոյ